

УЧАСТЬ В.БОБРИНСЬКОГО В ДРУГОМУ МАРАМОРОШ-СІГЕТСЬКОМУ СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

У статті досліджується громадсько-політична діяльність представника російських націоналістів В.Бобринського в контексті “угро-руського” питання під час другого Мараморош-Сігетського судового процесу, аналізується його внесок у захист прав, свобод та інтересів православного населення Закарпатської Русі.

Ключові слова: Закарпатська Русь, православний рух, другий Мараморош-Сігетський судовий процес.

Історія православного руху на Закарпатті віднедавна знову стала предметом гострих наукових і публіцистичних дискусій. Насамперед викликає зацікавлення проблема утисків місцевого православного населення на початку ХХ століття. Тема давно вийшла за межі наукової площини в площину релігійно-політичну. Нині це питання активно експлуатується в інформаційних війнах проросійськими та прорусинськими політичними й громадськими структурами з метою антиукраїнської пропаганди, які, передусім характеризуються непрофесіоналізмом і заангажованістю.

У цьому контексті актуальним є вивчення громадсько-політичної діяльності відомого російського націоналіста Володимира Олексійовича Бобринського. Граф займав активну громадянську позицію стосовно захисту прав православних “русских”, до яких він безапеляційно зараховував також русинів* Австро-Угорщини.

Варто зауважити, що в українській історіографії практично немає спеціальних наукових праць, присвячених цій особистості. Натомість у роботах таких дослідників, як С.Макарчук, І.Мацевко, О.Сухий, О.Добржанський, аналізується діяльність графа в контексті неославістського аспекту політики Росії щодо Галичини та Буковини [1]. У Росії про його активну роль у справі захисту “русских” Австро-Угорщини згадують О.Бахтуріна, М.Клопова, Н.Пашаєва, О.Міллер [2].

Окремо слід виділити статті закарпатського історика Ю.Данильця, який займається дослідженням православного руху на Закарпатті [3], і праці апологета русинського руху, голови громадської асоціації “Русь”, головного редактора міжнародного історичного журналу “Русин” С.Суляка [4].

Метою статті є спроба охарактеризувати громадсько-політичну діяльність графа В.Бобринського впродовж другого Мараморош-Сігетського судового процесу в контексті його неославістського світогляду, підвалинами якого був захист “русского” територіального простору як у Росії, так і за її межами.

На початку ХХ ст. на Закарпатті розпочався православний рух. На думку Ю.Данильця, відродженню православної церкви сприяли важке соціально-економічне становище регіону; безпосередній зв'язок із православним рухом в Америці; латинізація греко-католицького обряду та церкви, відособленість духовенства від народу; вплив християнських центрів, зокрема, Афону та Почаївської лаври, на духовне життя населення в Північно-Східній Угорщині [5].

Перебуваючи під соціальним і національно-релігійним гнітом місцевих угорських поміщиків, русинські селяни не до кінця усвідомлювали, яким чином вони наражають себе на небезпеку завдяки русофільським настроям. Насправді вони мало

* У статті етнонім “русини” використовується в значенні самоназви етнічного українського населення західноукраїнських земель, яка домінувала на початку ХХ століття в цьому регіоні.

цікавилися “великою політикою”, але були в неї втягнуті ворогуючими внутрішніми (угорці, німці) і зовнішніми (австрійці, поляки, росіяни) суспільно-політичними елітами внаслідок відкритого та прихованого сповідування православної віри.

29 грудня 1913 р. розпочався т. зв. другий Мараморош-Сігетський процес, який спричинив ажіотаж не тільки в Австро-Угорщині, але й за її межами. Журналістські репортажі про суд з’явилися у французькій, італійській, німецькій, американській пресі. Надзвичайно цікавим епізодом процесу була поява в Сігеті, у статусі свідка, депутата Державної думи графа Володимира Бобринського. Як згадує буковинський москвофіл О.Геровський, “граф віддавна, як один із головних діячів у Галицько-Російському Товаристві в Петрограді, цікавився не тільки галицькими, але й угроруськими справами” [7].

Обвинуваченим у державній зраді Угорському Королівству на користь Росії виявилось здебільшого православне селянське населення Мараморощини (села Великі Лучки й Іза). Селянам висунули звинувачення в тому, що вони шляхом поширення православ’я хотіли відірвати частину угорської держави й приєднати її до Росії; вели агітацію проти греко-католицького духовенства, церкви, угорського народу та законів.

Основною мотивацією влади було недопущення поширення православної релігії на австро-російському прикордонні, яке, на її думку, відбувалося за допомогою “російських рублів” (зокрема, грошей петербурзького “Всероссийского национального союза” [6, с.4]). Оскільки конституція декларувала свободу віросповідання, юридичних підстав притягнути русинів до відповідальності не було, відтак “бажано було довести, що православний рух в Угорській Русі, який заважає малярським планам денационалізації “русского” народу, не є рухом релігійним, а є рухом політичним або просто “русской ирредентой”, котру за законом можна й необхідно придушити докорінно” [6, с.3].

Російська преса, зокрема московська щоденна ліберальна газета “Русское слово” і санкт-петербурзька щотижнева газета “Речь” (центральный орган партії кадетів), стежили за ходом процесу, описуючи кожний день судового засідання. Дізнавшись з газет про фігурування свого імені в судовій справі, граф вирішив виступити в статусі свідка [8].

16 січня 1914 р. прокурор представив речові докази вини одного із соратників Бобринського ієромонаха Алексія (у миру Олександра Івановича Кабалука) – листи, книги, церковний одяг, предмети церковного вжитку. Наприклад, в одному з требників рукою Кабалука було вписане ім’я царського спадкоємця; у листі до архієпископа Євлогія він скаржився на москвофілів братів Геровських за те, що вони поширювали в Угорщині антидержавні друковані видання і тим самим налаштували адміністрацію проти “угроросів”, а в листі на ім’я графа Володимира Бобринського Олексій просив останнього з’явитися на судовий процес.

Олександр Кабалука – уродженець с. Ясіня, виходець із селянської греко-католицької багатодітної родини, провідник православного руху серед русинів Угорської Русі. Під час однієї з паломницьких подорожей до Києва (його метою було вирішення питання запрошення православного священника для закарпатських русинів) він познайомився з архімандритом Києво-Печерської лаври Амвросієм, митрополитом Київським Флавіаном, житомирським єпископом Антонієм (Храповицьким). Останній якраз і звів його з В.Бобринським.

У 1909 р. Олександр Кабалука телеграмою від графа був викликаний до Холма для зустрічі з владиками Євлогієм та Антонієм. Архієпископ Євлогій повідомив Кабалуку про свою розмову з обер-прокурором Св. Синоду В.Саблером, який висловив пропозицію тимчасово оселитися Олександрові в Свято-Онуфріївському Яблочинському монастирі в Холмщині. У монастирі його зустріли В.Бобринський і настоятель архімандрит Серафим, запропонували вступити до монастирської братії. За вказівкою графа, а також з благословення владик Євлогія та Антонія настоятель монастиря

доручив ученому монахові підготувати його до чернецтва й навчити богословських наук.

25 березня 1910 р. з благословення архієпископа Холмського Євлогія послушника Олександра Кабалюка архимандритом Серафимом було пострижено в малу схиму з нареченням імені Алексія. 15 серпня 1910 р. відбулося висвячення Алексія на ієромонаха [9].

Б.Світлинський стверджує, що В.Бобринський сам спочатку написав листа до суду з пропозицією викликати його як свідка, однак йому відмовили [10]. Граф звертався до австрійського посольства в Санкт-Петербурзі з проханням видати візу, однак там повідомили, що його арештують на території Австрії. Тоді він звернувся безпосередньо в Будапешт. Бобринського проінформували, що він може приїхати до Угорщини через Румунію, де його не арештують і дозволять виїхати назад тим самим шляхом. Незважаючи на попередження як російських властей, так і соратників, граф все-таки поїхав до Сігету з метою дезавування інформації стосовно матеріальної підтримки православного руху на Закарпатті (Угорській Русі) [7]. Б.Світлинський указує, що граф “узяв паспорт на інше прізвище й із секретарем Державної думи Димитрієвим виїхав в Австро-Угрію, представляючись на кордоні (у Сосновиці) австрійським властям як службовець (льокай) Димитрієва, проїхав у Мараморош-Сигот” [10].

Угорський королівський прокурор А.Іллеш (Ілляшевич) намагався переконати суд, що підсудні встановили зв'язки з графом В.Бобринським у Петербурзі й братами Геровськими в Чернівцях з політичною метою. Він звинуватив місцевих священиків, мешканців села Іза в тому, що вони “знаходяться в стосунках з графом Володимиром Бобринським, російським підданим, головою “Русского Национального Союза”, членом Думи й Синоду, з Євлогієм Холмським, Антонієм Житомиро-Волинським, православними російськими єпископами, з афонськими, холмськими, київськими, почаївськими та яблочинськими монахами й отримують грошову підтримку. Із цими особами, крім того, з лікарем Р.Геровським (через Романа Геровського – відомого лікаря в Петербурзі й Карлсбаді – передавалася, згідно з донесенням президента Буковини, левова частка грошей для москвофілів не тільки Буковини, але й Галичини та Закарпаття. – В.П.) [11, с.403–404], адвокатом О.Геровським та інженером Г.Геровським у Чернівцях (Буковина)* вони досягли згоди з метою навернення уніатських мешканців держави, які проживають у Марамороші, Угочі й Переї, у православну російську віру... Усе це робилося для приєднання означених територій до російської держави й підпорядкування їх скіпетру російського царя. Керувалися вони частково міркуваннями матеріальної вигоди, частково ж любов'ю до православної російської віри, котра служить національній російській ідеї” [12].

3 лютого 1914 р. (н. ст.) граф, у супроводі думських послів Балашова й Димитрієва, приїхав до Будапешта. Львівське “Діло”, посилаючись на угорську газету “Pesti Hirlap”, подало витяг з інтерв'ю В.Бобринського, який категорично відкинув політичні мотиви в православному русі. Відповідно до закону 1868 р. громадяни держави могли вільно переходити з одного віросповідання в інше, дотримуючись визначених формальностей. Таким чином, переслідування за зміну релігії не могло бути злочинним [8]. 4 лютого граф був у Мараморош-Сігеті [13].

Коли 23 січня (5 лютого) 1914 р. після 9 години ранку розпочався допит графа В.Бобринського, зал засідань був переповнений. Крім журналістів, цього дня процес

* Братів Олексія та Георгія Геровських було арештовано в Чернівцях 5 січня 1914 р. Їм інкримінували проведення антиавстрійської пропаганди й одержання для цього грошей з Росії, контакти з В.Бобринським тощо. 25 травня (7 червня) 1914 р. їм була організована, керована з Росії, втеча за допомогою підкупу охорони в'язниці [11, с.409].

відвідали місцевий губернатор Нієгр, головний прокурор Ігірто та представник угорського міністерства юстиції.

Іллеш пропонував проводити допит виключно французькою. В.Бобринський виявив бажання давати покази російською мовою для того, щоб його могли зрозуміти підсудні, а згодом перейти на французьку. Голова суду А.Товт не задовольнив його прохання, мотивуючи відмову тим, що судовий перекладач Медведецький погано володіє російською мовою. Він вирішив це питання на користь прокурора – слухання і допити на суді проводилися угорською мовою, якою володіло лише декілька затриманих. Одну фразу граф усе ж виголосив російською, потім переклавши її французькою – це початок свого виступу: “Привіт вам, святі мученики православ’я” [6, с.21].

На запитання голови суду граф відповідав, що “йому 46 років, що він член Державної думи, землевласник, батько п’ятьох дітей, спільних зі звинуваченими інтересів не мав ні моральних, ні матеріальних. Він належить до партії російських націоналістів і є головою “Галицько-руського союзу” (“Галицко-русского благотворительного общества”. – *В.П.*)... Союз займається діяльністю тільки в Росії, а не в Галиції, Буковині та Угорщині. “Галицько-руський союз” не має відділень у Галицькій Русі. Союз не надавав матеріальної допомоги в Галиції, Буковині й Угорщині. Свідок бере активну участь у діяльності петербурзького “Галицько-руського союзу”, від імені якого він неодноразово звертався з відозвами на користь галицьких “русских”. “Галицько-руський союз” є не політичним союзом, а лише літературно-культурним, спрямованим проти... українства та полонізації. Займатися політикою “Галицько-руському союзу” заборонено... Метою Союзу є ознайомлення “русской” (російської? – *В.П.*) громадськості з умовами життя “русских” у Галиції... У 1908 р. свідок відвідав Галицію і Буковину. Він знайомий з Марковим, Куриловичем, Дудикевичем, Бендачуком (Бендасюком. – *В.П.*), Геровським, священником Богатирцем, ректором університету в Чернівцях Коссаком, суддею Могильницьким у Сереті й чернівецьким митрополитом...” [14].

Стосовно свого, як виявилось згодом, скандального перебування на Буковині Бобринський заявив, що на зборах у Сереті він висловив своє захоплення тим, що “русские” по обидва боки кордону зберігають вірність своїм державам і, тим не менше, складають єдиний “русский” народ. На Буковину він їздив легально, щоб переконатися в тому, чи “здатні місцеві “русские” опиратися українським і польським тенденціям” [14].

Згодом граф заявив, що йому відомо про існування львівського Народного дому та “союзу Качковського”, однак між ними та “Галицько-руським товариством” немає жодного зв’язку. Петербурзьке товариство не надає матеріальної допомоги львівським установам.

Свідкові відомо, що закон дозволяє відкриття “русских” шкіл у Галичині, однак власті не бажають допустити створення таких закладів. Товариство не пов’язане зі школами, воно тільки надсилає їм твори російських класиків, але не сучасних авторів, видає брошури етнографічного та культурного змісту, однак такі публікації в школи не направлялись, оскільки не призначені для школярів. Також граф дав покази про те, що товариство не займалось організацією паломників з Галичини й Угорщини, а лише клопотало про зниження проїзної плати для них – такими ж пільгами користуються католицькі паломники. Бобринський щорічно кілька разів відвідував Яблочин і бесідував з приїжджими послухниками (здебільшого молодими хлопцями з Угорщини) на релігійні теми, там і познайомився з Кабальюком. Він запевнив суд, що ніколи не говорив про поширення “великорусской” ідеї в Угорщині, не фінансував видання чернівецької газети “Русская правда”. У своїх книгах свідок критикував лише владу, а не монархів. Бобринський заявив, що він монархіст і ніколи не став би налаштовувати народ проти його монарха [14].

Відзначимо, що Яблочинський Свято-Онуфріївський монастир на початку ХХ ст. був одним із центрів “експорту” православ’я на західноукраїнські землі. В.Бобринський

почасти брав на себе зобов'язання матеріальної та моральної підтримки галичан-семінаристів [15, арк.1]. Відомо, що в монастирі він також зустрічався із закарпатськими паломниками. У листі до Ю.Яворського від 30 червня 1913 р. з Яблочина граф звертався з проханням організувати прийом і супровід до київських православних святинь групі закарпатських русинів [16, арк.1].

Більшість будапештських газет робили висновки стосовно процесу на основі довіри до показів головного свідка – інспектора прикордонної поліції А.Дулішковича та, відповідно, недовіри до показів графа Бобринського, якого суд не побажав допустити до присяги. Однак деякі часописи висловлювали інші погляди. Наприклад, віденська “Zeit” писала: “Допит Бобринського довів лише, що проти русофільського руху нічого не вдієш з допомогою судів і параграфів про державну зраду, а також, що цей процес невдалий і шкідливий для угорської держави. Якщо думка прокурора, що русофільський рух порушує кримінальний закон, була правильною, то гр. Бобринський відразу після допиту повинен бути арештований, чим голосно погрожувала йому інспірована преса” [14]. Українофільський часопис “Діло” 7 лютого 1914 р. відзначив: “Така очевидна була брехливість зізнань сього герольда загального “обрусення”, що навіть малотямущі в сих справах угорські судії зорієнтувалися, в чім річ, і допускаючи поліцейного урядника до зложення присяги – відмовили прийняття присяги від шляхетного графа. І сим, сею відмовою, зробив угорський суд справдішну ласку Гр. Бобринському: бо інакше мусів би сей ноторичний брехун помандрувати до криміналу не як політичний “мученик”, а як звичайний “уголовной” злочинец, кривоприсяжник” [6, с.45].

Свідченням Дулішковича “Zeit” не надає значення: “Європа давно перестала працювати з допомогою агентів, провокаторів, чого, очевидно, не знає угорський уряд. Гр. Бобринський використовував судову трибуну для світової реклами своїх ідей і довів “угрорусским” селянам, що його дії не злочинні, бо інакше він, напевне, був би арештований, як йому погрожували. Його діяльність є тільки одним із видів руху від Риму, з русофільським забарвленням. Перехід у православ'я не заборонений, так само як і засвоєння російської мови, близької до угрорусского наріччя” [14].

Бобринський звернув увагу на непрофесійність ведення судової справи та надуманість звинувачень, оскільки навіть вирок містив помилки й казуси. Крім того, він заявив, що владі добре відомо, що православні русини шукають не матеріальної вигоди, оскільки вони розорені штрафами, утриманням військових та ув'язненнями; прокурор правий лише в тому, що його жертви “керувались любов'ю до православної російської віри” [12].

Варто зауважити, що В.Бобринський уміло використав свою поїздку для підтримки русофільських настроїв в Австро-Угорщині та для популяризації російської позиції стосовно проблеми Галичини, Буковини й Закарпаття. В інтерв'ю одній із французьких газет він заявив, що серед русинів “непотрібно вести пропаганду. Вони самі знають, що вони “русские” [17]. Зрозуміло, що граф лукавив, ситуація виглядала дещо інакше. Певна частина русинського населення дійсно вважала себе “русскими”, однак ніяк не менша їх кількість ототожнювала себе з українцями; однак було немало тих, хто так і не визначився з етнічною самоідентифікацією. Я.Шимов резюмує, що, “власне, однією з основних проблем національного самовизначення корінного населення Східної Галичини, Буковини й Закарпаття якраз і було те, що цей процес був надзвичайно політизований та ускладнений втручанням як австрійської й угорської політичних еліт, так і Росії, тобто зовнішніх стосовно даного регіону сил. Усе це, урешті-решт, і призвело до трагедії, що розігралася тут в роки Першої світової війни” [17].

О.Геровський резюмував, що поява В.Бобринського на суді зробила сенсацію. Коли граф закінчив давати покази, він повернувся до звинувачених і поклонився їм. Йому вдалося повернутися до Росії через Румунію, незважаючи на те, що з Відня

вимагали його арешту. Угорці таким чином хотіли продемонструвати свою “незалежність” від австрійського уряду, тому росіянина не арештовували [7].

Бобринський не зміг вплинути на результати розгляду справи, проте в черговий раз йому вдалося продемонструвати свою активну позицію апологета “русских” Австро-Угорщини й водночас продовжити лобіювати питання закордонної підтримки русинів у себе на батьківщині. Зауважимо, що відразу після завершення суду (18 лютого (3 березня) 1914 р.) о. Алексію Кабалуку (засудженому до чотирьох з половиною років ув’язнення) цар Микола II демонстративно дарував золотий наперсний хрест, а в православних храмах Росії були проведені молебні на славу його подвигу [12].

6 березня 1914 р. В.Бобринський був запрошений на офіційні збори лейб-гвардії гусарського полку, де мав особисту аудієнцію в царя з ініціативи останнього. Імператор цікавився судовим процесом проти “угро-руссів”. Спількування тривало близько 20 хв. Микола II особисто передав Бобринському 12 тис. рублів для внесення застави (? – *В.П.*) за Кабалуку. На запевнення графа, що ці гроші віддадуть Його Величності, оскільки Кабалуку повернеться до часу розгляду справи “угро-руссів” у Верховному Суді, цар відповів, що гроші йому не потрібні, і попросив натомість детальніше ввести його в подробиці судового процесу [18, с.6].

1 (14) березня 1914 р. у Санкт-Петербурзі у Дворянському залі відбулися збори з приводу переслідувань православних “русских” в Угорській Русі. Граф проголосив збори позапартійними, попросив усіх поводитися зважено, не висловлювати політично шкідливих заяв і розповів про свою подорож до Мараморош-Сігету. Угорський суд, за словами Бобринського, проявив велике невігластво щодо російського життя, зокрема, його запитували про Київський патріархат. Він парирував на суді, що в Києві немає свого патріарха, а главою православної церкви в Росії вважається Ісус Христос. “Государеві Імператору в церковних справах належить менша влада, ніж присвоєна австрійському імператорові в Австро-Угорщині, – зауважував В.Бобринський”. Параграф 19 австро-угорської конституції, який забезпечує всім народам імперії повну свободу віри та мови, “залишається мертвою буквою. Такі декларації не мають ніякого значення, якщо уряди не бажають їх виконувати” [14]. На думку доповідача, марамороський і львівський процеси пробудять національну самосвідомість “русских”, “в обох цих процесах судяться не галицькі русини, а ми, «русские...». У цілому збори перетворилися на співчутливий патріотичний реквієм православним русинам під виразними анти-австрійськими гаслами “Геть Австрію” [14].

Натомість ліберальний часопис “Речь” висловив своє ставлення до подій таким чином: “Само собою зрозуміло, що подібний ультиматум Австро-Угорщині можуть поставити тільки діячі “русско-галицького” товариства, російська ж громадськість насправді воювати з Австрією через угро-руссів наміру не має” [14].

Безпосередня участь депутата Державної думи В.Бобринського, якому в’їзд до монархії Габсбургів був уже на той час заборонений, у судовому процесі засвідчила його активну громадянську позицію в справі захисту “русских” за межами Російської імперії. Завдяки журналістам, ця подія стала справжньою міжнародною сенсацією. Резонансності ситуації додає той факт, що в 1914 р. Австро-Угорщина та Росія перебували в напружених дипломатичних відносинах. Незважаючи на невтішний результат судового вироку, особиста аудієнція Бобринського в царя Миколи II підтвердила успішність проекту поширення геополітичного впливу Санкт-Петербурга на західно-українські землі. На нашу думку, графа можна назвати одним з апологетів “екстериторіального націоналізму” як імперської геополітичної доктрини Росії на початку ХХ ст. Вона полягала в тому, що через відстоювання інтересів закордонних “русских” забезпечувалися геополітичні інтереси російської монархії.

1. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція (середина XIX століття – 1914 р.) / Степан Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Л. : Світ, 1992. – Вип. 28. – С. 82–98; Мацевко І. Польські національні демократи і неославізм (1907–1910) / Ірина Мацевко // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Л. : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. – Вип. 35–36. – С. 221–237; Мазур О. Я. Галичина: “Галицько-російське благодійне товариство” (1902–1914 рр.) / О. Я. Мазур, О. М. Сухий // Вісник державного університету “Львівська політехніка”. – № 377 : Держава та армія. – Л. : Вид-во держ. ун-ту “Львівська політехніка”, 1999. – С. 104–113; Москвофільство : документи і матеріали / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; вступ. ст., комент. О. Сухого ; за заг. ред. С. А. Макарчука. – Л., 2001. – 235 с.; Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / Олександр Добржанський. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 574 с.
2. Бахтурина А. Ю. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Ю. Бахтурина // Серия “Первая монография” / под ред. Г. А. Бордюгова. – М. : АИРО-XX, 2000. – 264 с.; Клопова М. Э. Украинское движение на восточнославянских землях империи Габсбургов как фактор австро-росийских отношений в начале XX в. / М. Э. Клопова // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – М. : Ин-ут славяноведения РАН, 2005. – С. 93–115; Пашаева Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX – XX вв. / Н. М. Пашаева. – М. : ГПИБ, 2001. – 201 с.; Миллер А. И. Внешний фактор в формировании национальной идентичности галицких русинов / А. И. Миллер // Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика. – М., 1997. – С. 68–74; его же. “Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). – С. Пб. : Алетей, 2000. – 268 с.
3. Данилець Ю. Мараморош-Сиготський процес 1913–1914 рр. у висвітленні української та російської періодики / Юрій Данилець. – Режим доступу : <http://h.ua/story/126034/>; його ж. Життя Преподобного Олексія, карпаторуського сповідника // Живий Родник. – 2008. – № 7. – С. 53–58; его же. Второй Мараморош-Сиготский процесс против православных в Закарпатье. – Режим доступа: <http://www.pravoslavie.ru/arhiv/30790.htm>.
4. Суляк С. Русины в период первой мировой войны и русской смуты / Сергей Суляк // Международный исторический журнал “Русин” (Кишинев). – 2006. – № 1 (3). – С. 46–65; его же. Русины в истории: прошлое и настоящее // Международный исторический журнал “Русин” (Кишинев). – 2007. – № 4 (10). – С. 29–56.
5. Данилець Ю. Проблема діяльності православної церкви на Закарпатті в російській історіографії / Юрій Данилець. – Режим доступу : http://www.ukrterra.com.ua/developments/history/modern/danylec_istoriog.htm.
6. Грабец М. Ф. К истории Мараморошского процесса (дело 94-х – 29/ХІІ–3/ІІІ. 1914) / М. Ф. Грабец. – Ужгород : Издание Карпаторусской трудовой партии, 1934. – 56 с.
7. Геровский А. Иза и сиготский процесс / Алексей Геровский. – Режим доступа : http://www.ukrstor.com/ukrstor/gerowskij_iza.htm.
8. Данилець Ю. Мараморош-Сиготський процес 1913–1914 рр. у висвітленні української та російської періодики / Юрій Данилець. – Режим доступу : <http://h.ua/story/126034/>.
9. Преподобний Олексій Карпаторуський, сповідник. Пам’ять – 8/21 жовтня та 19 листопада / 2 грудня // Мгарській колоколь. – 2007. – № 59. – Режим доступу до журн. : <http://www.mgarsky-monastery.org/kolokol.php?id=335>.
10. Свитлинский Б. Галицкая Голгофа. Военные преступления Габсбургской монархии 1914–1917 гг. Приложение (на галицко-русском наречии) / Богдан Свитлинский. – Режим доступа : <http://www.galich.org/5/5.htm>.
11. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / Олександр Добржанський. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 574 с.
12. Фролов К. Апостол Карпатской Руси / К. Фролов, В. Разгулов. – Режим доступа : <http://www.pravoslavie.ru/put/podvizhnik/apkarpat.htm>; Фролов К. Алексей Карпаторусский, преподобный, исповедник / Кирилл Фролов. – Режим доступа : <http://archiv.orthodox.org.ua/page-682.html>.
13. Данилець Ю. Второй Мараморош-Сиготский процесс против православных в Закарпатье / Ю. Данилець. – Режим доступа : <http://www.pravoslavie.ru/arhiv/30790.htm>.
14. Суляк С. Русинский и украинский вопросы накануне Первой мировой войны / Сергей Суляк // Тезисы статьи международной научно-практической конференции “Прикарпатская Русь и Русская цивилизация” (Санкт-Петербург, 18 июня 2009 г.). – Режим доступа : <http://www.rusk.ru/st.php?idar=156005>.
15. Бобринський В[олодимир] О[лексійович] [Яворському] Юліану Андрійовичу. Лист 12 листопада 1912 р. із Петербурга // Ін-т рукопису Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського, ф. 21, спр. 330. – 1 арк.
16. Бобринський В[олодимир] О[лексійович] [Яворському] Юліану Андрійовичу. Лист 30 червня 1913 р. із Яблочина // Ін-т рукопису Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського, ф. 21, спр. 334. – 2 арк.
17. Шимов Я. Габсбургское наследие Западной Украины / Ярослав Шимов // Отечественные записки. – 2007. – № 1 (33). – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/?numid=34&article=1405>.

18. Донесения Л. К. Куманина из Министерского павильона Государственной думы, декабрь 1911 – февраль 1917 года // Вопросы истории. – 2000. – № 1. – С. 3–28.

The article deals with the public and political activities of the representative of Russian nationalists V. Bobrinsky in the context of “Ugro-Russian” question during 2nd Marmoros-Sziget lawsuit, examines his contribution to the protection of rights, freedoms and interests of the orthodox population of Zaccarpats'ka Rus'.

Key words: Zaccarpats'ka Rus', orthodox movement, 2nd Marmoros-Sziget lawsuit.

УДК 94 (470+477) “1920”

ББК 63.3 (4 Укр) 613

Ярослав Штанько

УКРАЇНА В ПОЛІТИЦІ Й ІДЕОЛОГІЇ БІЛОГО РУХУ ПІВДНЯ РОСІЇ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (1920 р.)

У статті аналізуються зміни в національній політиці керівництва Білого руху в 1920 р., її особливості та відмінності в порівнянні з попереднім періодом.

Командування Російської армії сформулювало ідею об'єднання всіх антибільшовицьких сил, укладення військового союзу з армією УНР і надання їй матеріальної підтримки в боротьбі проти більшовизму. Але шляхом аналізу практичної діяльності уряду півдня Росії доведено, що зміни в національній політиці Білого руху відбулися лише формально. За суттю це залишилася денікінська політична лінія, спрямована на відновлення єдності Росії й уникнення шкідливих для неї прецедентів.

Ключові слова: Білий рух, Українська Народна Республіка, національна політика, громадянська війна, П.М.Врангель.

Взаємини керівництва Білого руху півдня Росії та Української Народної Республіки (далі – УНР) у 1920 р. зазнали суттєвих змін. Вони були зумовлені поразками Збройних сил півдня Росії (далі – ЗСПР) восени 1919 – узимку 1920 рр., що спричинили виникнення кризи в керівництві Білого руху; переорієнтацією лідерів УНР на військово-політичний союз із Польщею; утратою Білим рухом своєї основної бази, тобто козачих областей, і відходом на територію України, у Крим.

Для ЗСПР у 1920 р. нагальною стала потреба зміни не стільки окремих особистостей, скільки тієї політичної лінії, що уособлювалася та реалізовувалася ними. Воєнні невдачі наочно довели помилковість недооцінки А.І.Денікіним і його оточенням політичних методів боротьби проти більшовизму та переконливо засвідчили необхідність зміни політичного курсу Білого руху півдня Росії в багатьох життєво важливих для нього й кінцевого результату боротьби питаннях – аграрному, національному та інших.

Варто відзначити, що в історичній літературі висвітлювалися тільки деякі аспекти політики керівництва Білого руху півдня Росії щодо УНР у цей період, зокрема, спроби укладення військової конвенції [10–13]. Але існує досить небагато досліджень [15–16], присвячених змінам у національній політиці Білого руху, особливо у ставленні до “українського питання”, у порівнянні з попереднім, тобто “денікінським”, періодом. З огляду на це, метою статті є дослідження особливостей та еволюції ідейних основ політики керівництва Білого руху щодо України в 1920 р.

Навесні 1920 р. залишки Збройних сил півдня Росії, в основному, опинилися в Криму й перебували в надзвичайно складній ситуації: деморалізація військ, розгубленість командування, відмова Великобританії від втручання в громадянську війну в Росії. У цих умовах надії на продовження боротьби пов'язуються з іменем генерал-лейтенанта П.М.Врангеля, колишнього командувача Кавказькою та Добровольчою арміями, давнього опозиціонера А.І.Денікіну. Останній, не бачачи сенсу у своєму дальшому перебуванні на посту Головнокомандувача, саме П.М.Врангелю передав 4 квітня